

Végjáték: az állami felsőoktatás utolsó éve

PUBLICISZTIKA - LXV. évfolyam, 2. szám, 2021. január 15.

A cím természetesen túlzás: állami felsőoktatásról továbbra is lehet majd beszélni, de biztos, hogy az már valami egészen más lesz. A tíz éve elkezdődött folyamat a tavalyi roham után idén újabb lendületet vesz, és az év végére csak néhány kivételezett vagy elfelejtett állami intézmény marad majd meg eredeti formájában.

A (szak)munka alapú társadalom terve

Tekintsük végig röviden, mi vezetett el idáig. A Széll Kálmán-terv nagy elvonásait követően 2011-ben elfogadott „Nemzeti” felsőoktatási törvény (Ftv.) már előrevetítette a felülről lefelé megvalósítandó szándékokat, akkor csak a rektorok kinevezésének megváltoztatása révén. A nagy felháborodást keltő és még a Magyar Rektori Konferencia rosszállását is kiváltó debreceni és kecskeméti kinevezések után a kormány visszakozott, és beleegyezett, hogy a szenátusok szavazati sorrendjét tiszteletben fogja tartani. De ez idő tájt már megvolt a recept, hogyan szólhat bele mégis a vezetők kiválasztásába. Először is, miután emlékezett az Alkotmánybíróságnak a Magyar Bálint minisztersége alatti vétőjára, amellyel a gazdasági tanácsok létrehozását akadályozta meg az intézményekben, beleírta a különbejáratú Alaptörvényébe, hogy az egyetemek pénzügyi és gazdasági ügyekben nem autonómak, majd miniszterelnöki rendelkezésekkel kinevezte a kancellárokat, ezzel bevezetve a „kettős hatalmat” minden intézményben: a rektor csak a szigorúan vett akadémiai ügyekért volt felelős, minden mást, beleértve a nem oktatók kinevezését, továbbá minden beszerzést a kancellárok kezébe adott.

A 2010 előtt bevezetett többtényezős finanszírozási normatívát egyetlenegy forrásra redukálták: a hallgatók száma szerint osztott támogatásra. Ugyanakkor kézben tartották a „kapacitások” korlátozását, vagyis azt, hogy adott intézménynek egyrészt mennyi államilag dotált hallgatót adományoznak, másrészt, hogy összesen hány (ösztöndíjas plusz költségtérítéses) hallgató oktatását engedélyezik a meghatározott szakokon, amiben sokszor nem is az illető egyetem realitásai számítottak. Mindezt kiegészítették a folyamatosan érkező EU-támogatások úgymond pályázati elosztásával, amikor is adott határidőre meghatározott paraméterek szerinti jelentkezési csomagokat kellett összeállítani, amelyekre válaszul aztán rapszodikus idő- és összegbeli felbontásban nemegyszer irreális határidőkre elköltendő pénzeket utaltak ki, az egyes periódusok közötti hiátusokkal, nehogy folyamatosan lehessen foglalkoztatni például a poszt- vagy predoktorokat.

Ezekkel a pénzügyi játékszabályokkal sikerült elérniük, hogy ugyan a rektorokat az egyetemek maguk választhatták, de gondosan megsúgták nekik, kiket látna a kormányzat szívesen a vezetői székben. Márpedig ha ilyen önkényesen változtatható játékszabályok között jót akartak maguknak, akkor meg kellett szavazniuk a felülről kinézett jelöltet. Nem egy esetben pedig mire újabb választásra kerülhetett sor, a rektor annyira átalakította a vezetői garnitúrát és vele a szenátus tagságát, hogy már nem kellett lázadástól tartania.

Az amúgy sem a karcos állásfoglalásairól híres Magyar Rektori Konferencia, amelyben a „sok lúd disznót győz” elve érvényesül a hallgatószám alapú és/vagy tudományos súlyok helyett, még inkább meghunyászkodó lett, a legfőbb minőségőrt, a Magyar Felsőoktatási Akkreditációs Bizottságot (MAB) előbb

gyakorlatilag lenullázták, majd a nemzetközi felfüggesztés hatására épphogy elfogadhatóvá tették az összetételét. Viszont a MAB önállóságának leépítése végett radikálisan megváltoztatták a szaklétesítés feltételeit is, hiszen előzetes minisztériumi szűréshez kötötték, mi kerülhet a MAB elé. Sőt még ez sem volt elég, amikor kormányrendelettel szakokat, köztük nagy port verve a „társadalmi nemek” kis létszámú mesterszakot is betiltották, még ott is, ahol az költségtérítéses volt, más szóval ideológiai alapon alkotmányellenesen avatkozott be a kormány.

2018-ra sikerült a Central European Universityt is elüldözni frissen felépült székházából, s ezzel a magyar felsőoktatás hírére újabb nagy csapást mérni. Megjegyzem, hogy a CEU nemcsak a nemzetközi rangsorokban, hanem az Európai Kutatási Tanács (ERC) pályázatain is kiemelkedően szerepelt, és az MTA mellett ők hozták a legtöbb EU-s pályázati pénzt hazánknak, valamint miattuk került Magyarország az „EU-13-ak”, vagyis a poszt szocialista országok közül jókora előnnyel az első helyre. Mellesleg a napokban érkezett a hír, hogy az ERC ún. *consolidator grant* rovatában, vagyis a fiatal és a haladó kutatók közötti középső csoportban egyetlen magyar pályázó sem nyert.

A felsőoktatás gyakorlati fokozatváltása

A kormánypárt által 2019 decemberében elfogadott törvényalkotási programban az egyetemek átalakítása nem szerepelt. Ezt feltehetőleg a járvány számukra jótékony leple alatt kívánták lebonyolítani, hiszen a tilalmak következtében az egyetemisták vagy az oktatók esetleges demonstrációjára nem kerülhetett sor. Mellékes, ám szomorú tény, hogy erre való hajlandóságot sem akkor, sem azóta nem tapasztaltunk – egyetlen kivételtől eltekintve. A hat „úttörő” egyetem, a soproni, a kecskeméti, a miskolci, a győri, valamint a korábban is erre az útra lépni kívánó iparművészeti és állatorvosi kevés belső morgással, de nagyobb viharok nélkül indult el a tavalyi tanév elején az új „tulajdonosok” nagyobb, de az egyetemek kisebb önállósága felé.

A szükséges törvényekkel 2019-től kezdve gondosan megágyaztak a változásoknak. Előbb amolyan kísérletképpen az egyetemi „portfólió”, ha nem is legértékesebb, de sokak szemében legcsábítóbb darabját, a Corvinust zsilipelték át egy magánalapítványba, azt még kibérelve az intézmény költségvetéséhez képest horribilis 300 milliárdnyi részvényvagyonnal, amelyet mára már teljesen a tulajdonukba adtak. A többiek azonban csupán „papírt” kaptak arról, hogy ők magánegyetemeknek számítanak, vagyontként csupán az ingatlanjaikra tekinthetnek, no de túlnyomórészt azokban maga az oktatás folyik, vagyis gyakorlatilag mozdíthatatlanok – bár persze semmi sem lehetetlen.

Tavaly aztán nemcsak a felsőoktatási törvényt (Ftv.) változtatták meg, hanem a vagyonkezelő alapítványok vagyonát is bebiztosították egy alkotmánymódosítással, nehogy bárkinek is eszébe jusson a korábbi állami vagyont visszaszámaztatni oda, ahonnan érkezett, ha netán valami választási malőr esne meg. Az Ftv. végére pedig betettek egy sor, a magánegyetemekre vonatkozó új szabályozást, amelyek az állami egyetemekre vonatkozó jogosultságokkal szemben ezek szenátusaitól szinte minden döntési lehetőséget elvont, beleértve a rektorválasztás, a költségvetés, a szabályzatok megalkotásának a jogát. Vagyis autonómiájuk olyan mérvű elvonását valószínűsítették meg, amely utoljára a Kádár-korban volt jellemző a felsőoktatásra – azzal az eltéréssel, hogy a megyei pártbizottság helyére a kuratóriumoknak a régi „demokratikus centralizmus” receptje szerint a miniszter által kiválasztott tagsága lépett.

A tulajdonosi és fenntartói jogokat gyakorló kuratóriumokba pedig csekély kivétellel, amikor is az illető egyetem javaslatára szakmailag hiteles embereket bíztak meg, jórészt „rendszerhű” politikusokat, üzletembereket vagy hivatalnokokat delegáltak, nem egy esetben egyetemet csak diákként „alulról szagoló” minisztereket. Viszont gondoskodtak arról, hogy az esetleges rettegett kormányváltás előtt, 2022-ig minden alapítói jogot átadjanak ezeknek az önkényesen kialakított testületeknek, amelyek ezek után maguk dönthetnek még a tagságuk megújításáról is, mivel a fent említett újabb törvénymódosítás ebbe sem enged beleszólást egy esetlegesen más színű kormánynak vagy parlamentnek.

Felteszem, hogy alapvetően nem az egyetemek voltak itt érdekesek, hanem mindazok a valódi vagyoni juttatást élvező alapítványok (Millenáris, Mathias Corvinus, Batthyány Lajos), amelyeket szintén politikailag megbízható személyekre bízta. De persze az sem árt, ha a felsőoktatás egyre nagyobb szegmensében a „mi kutyánk kölykei” kerülnek meghatározó szerepbe. A kuratóriumokat ugyanis élet és halál uraivá tették az egyetemeken. Mivel ők választják a rektort, aki mindenkinek a munkáltatója, továbbá miután a Munka törvénykönyve lett érvényes, mindenfajta tiltakozás, demonstráció radikális következményekkel járhat a résztvevők munkaviszonyára nézve. Az egyetemi vagy nemzetközi nevén akadémiai szabadságnak pedig az az alapfeltétele, hogy az oktató egzisztenciálisan ne legyen fenyegetve, sem szakmai, sem politikai okokból.

Az akadémiai szabadság foka is mérhető egy többtényezős skálán.¹ A rovatok között ezeket találjuk: kutatási és oktatási szabadság, oktatók és eszmék szabad mozgása, intézményi autonómia, politikai célú megfigyelés léte és mértéke, az akadémiai szabadság alkotmányos védelme stb.

A Global Public Policy Institute tavaly publikált friss felmérésében Magyarország a tízfokú skálán a megalázó 6,6 pontot kapta, a legkevesebbet a EU-tagországok között, olyanok társaságában, mint Haiti és Kirgizisztán.² Ezzel szemben Szlovákiának 9,9, az EU-rangsorban közvetlenül fölöttünk álló Romániának 8,8 pontja van, vagyis szakadéknyi távolság választ el minket egymástól. Álltunk már sokkal jobban is: az 1950–1960 közötti abszolút mélypontról a fokozatos emelkedés 1990-ig tartott, amikor is nagy ugrással felkerültünk az „unalmas szabadság” régiójába, de a diadalmenet 2010-ben véget ért, mert onnan már csak lefelé tendáltunk, mire mostanra megérkeztünk az egyetemek „harmadik világába”.

Kormányunknak övön aluli ütéssel sikerült elüldöznie a CEU-t: a sportszerűtlenséget maga az Európai Unió Bírósága állapította meg – bár sajnos túl későn ahhoz, hogy a kiütött ellenfél feltápáskodjon a padlóról, és folytassa az addig is egyenlőtlen küzdelmet, amelyben a kormány több súlycsoporttal feljebb volt, mint a pusztán a jogszerűségben bízó egyetem. Csakhogy az eredmény máig visszhangzóan cseng nem csak a mi fülünkben, de garantálni lehet, hogy a most hivatalba lépő új amerikai adminisztráció termeiben is, ahol majd a hazánkhoz való új és korántsem kellemes viszonyt tervezik meg, s az akadémiai szabadság számukra aligha csupán szófordulat marad.

A bíró okos lánya

De vissza az egyetemi átalakításokhoz. Evés közben jött meg az étvágy: noha a „Corvinus-modell” mint első fecske még annyi ideje sem létezett, hogy bármiféle tanulságot le lehetett volna vonni belőle, a tavalyi átalakítási hullámban a Corvinustól eltérő feltételekkel létrehozták az állam pénzügyi köldökzsinórján lógó, előbb felsorolt álmagánegyetemeket. A konstrukció tökéletesen NER-kompatibilis: az adófizető polgár tartja el őket minden vonatkozásukban, de beleszólása a képviseleti demokrácia szervei révén nemcsak gyakorlatilag, de teljes egészében nulla. A miniszter által akár egyeztetés nélkül kinevezett, tehát politikai megbízást teljesítő tagok tulajdonosi jogokat gyakorolnak, miközben az adózó polgárok állama, ha úgy tetszik, 25 évre is megállapodhat az egyetem finanszírozási feltételeiről, imígyen bebetonozva az állam által eltartott magánegyetem sorsát. A helyzet lényegében hasonló a két nagy egyházi egyetem működéséhez, hiszen őket is állami pénzből, szerződéses alapon támogatják (azaz támogatjuk), ingatlanjaik pedig saját tulajdonukban vannak – még ha az állam vette meg, adományozta és/vagy újjította fel azokat.³

Jóllehet az SZFE ellenállása révén kavics került a gépezetbe, amelyet a folyamatos törvénymódosításokkal sem sikerült ledarálni, már a nyáron továbbhajszták a folyamatot, előbb a 2000 óta Szent István nevét viselő és a kaposvári társintézményével egyesített gödöllői agráregyetemre vetettek szemet, sőt hozzácsapták a Nemzeti Agrárkutatási és Innovációs Központ csaknem minden intézetét, a főigazgatójukkal együtt, akit rektornak választottak. A szakmai kérdéseket Darvas Béla blogja részletesen tárgyalja,⁴ itt csak a sajátos új névről szeretnék említést tenni: Magyar Agrár- és Élettudományi Egyetem

lesz, feltehetőleg nem így rövidítve: MAÉE. Hogy joggal használja-e az orvos-, egészségügyi, biológiai, zoológiai stb. területeket is magában foglaló „élettudomány” címkét, azt nem tudom, de azt igen, hogy a nyilatkozataikban követendő mintaként megadott varsói partnerük (valamivel több joggal) „élettudományi egyetemnek” nevezi magát – igaz, csak angolul (és szerényen „varsói”-ként tüntetve fel területi illetékességüket), mivel lengyelül simán „mezőgazdasági főiskolát” adnak meg.⁵ Bár az is lehet, hogy a kaposvári művészeti vagy pedagógiai kar fogja erősíteni az „élettudományi” vonalat – mert az agráriumot biztos nem.

Az átalakítási lavina az idén Veszprémmel és Egerrel folytatódik. A legfrissebb hírek pedig a Semmelweis (SE), továbbá a három vidéki tudományegyetem, a debreceni, a pécsi és a szegedi átalakításáról szólnak. Közös bennük, hogy mindegyiküknek vannak orvosi, egészségügyi és gyógyszerészeti karaik. Emlékeztetek rá, hogy még tavaly nyáron felmerült egy ötlet, miszerint az összes orvostudományt az SE alá vonnák össze Merkely rektor irányítása alatt. Akkor a szegediek kiadtak egy nyilatkozatot, amelyben az egyetem egységének a megőrzését hangsúlyozták – tulajdonképpen innen tudtuk meg, hogy baj van, és utána derült fény a Merkely-akcióra, amit persze később tagadtak.

Most is az orvoskarok álltak egy olyan változás útjába, amellyel az érintett egyetemek sokat vesztenének. Kásler miniszter ugyanis ezt nyilatkozta: *„A megyei kórházak szintjére léptek be az EMMI fenntartásába kerülő vidéki egyetemi klinikai központok is, akik speciális feladataik mellett az egységes magyar egészségügy részeként ebben a szerepkörben megyei kórházként szerepelnek.”*⁶ Úgy hírlik, a klinikák elvételét próbálják most egy olyan előremeneküléssel megakadályozni, ami mögött egy Kásler–Palkovics konfliktus árnyéka is felsejlik, sőt tágabban az egyik oldalon az egészségügyet kézben tartó Kásler és Pintér, a másikon az egyetemeket féltő Palkovics és Merkely között. Ebben a kötélhúzásban a három vidéki egyetem jelentős mértékben erősíti a Palkovics–Merkely táborát. A döntést pedig végső soron az ilyen vetélkedőket nemcsak kedvelő, de gerjesztő kormányfő fogja meghozni, aki valamely kiismerhetetlen okból ragaszkodik a szakmai hitelét már rég eljátszott Kásler Miklóshoz és a friss (ál?)hír szerint a lemondásával is kacérkodó Palkovics-hoz is.

Érdekes módon most mind a négy egyetem élén orvos vagy gyógyszerész rektor áll, de a karok vezetői is támogatják az átalakulást, amit kisebb veszélynek tartanak, mint a feldarabolást. Ám még az is lehet, hogy a Kásler-féle bejelentés vagy az a mögötti szándék csak egy lufi volt, egy olyan fenyegetés, aminek a hatására akár önként is a hurokba dugnák a fejüket a rektorok és a dékánok, jóllehet múlt nyáron még el voltak kötelezve az állami fenntartó mellett, sőt ilyen ígéreteket is kaptak az ITM-minisztertől. Közben meg nem értjük, hogyan képes annyi állami egyetem gond nélkül működni az EU országában...

A vezetők most megpróbálnak garanciákat kapni, az oktatók morognak, a hallgatók lényegében láthatatlanok, SZFE mintájú megmozdulásra semmi esély, az esetleges sztrájknak az elmúlt 30 évben a gondolata sem merült fel, és amúgy is, ki venné észre? Viszont azonnal elindult a találgatás a kuratóriumok lehetséges tagjairól, főleg kormánypárti politikusok nevét emlegetve. Szegeden leginkább attól rettegnek, nehogy az újabb pénzekkel kipárnázott katolikus Gál Ferenc Egyetem kaparintsa meg némely karukat, ahogy a friss egri példa alapján még elképzelhető is lenne. Akkor inkább vesszen a közalkalmazotti állás, az oktatói szabadság és az élethossziglani biztonság illúziója. És jöjjön helyette a pár milliárdos támogatás (ígérete) meg a közbeszerzéstől való mentesség álma, amit a jelenleg érvényes törvény egyelőre még nem tesz lehetővé⁷ – de meddig tart azt is megváltoztatni? Viszont akkor miért is nem tudták az állami egyetemek javára módosítani?

Azután következhetnek sorban a többiek: Nyíregyháza, Dunaújváros, Óbuda, valamint a két maradék nagyvad, az ELTE és a BME. (Mert a két kormányfői kedvencnek, a Közszoigálatinak meg a Testnevelésinek, úgy látszik, *annyira* nem előnyös az új konstrukció...) Az pedig a távoli jövőbe vész, hogyan és mikor lesznek nemzetközileg versenyképes egyetemeink, akár csupán a krakkói Jagelló vagy a prágai Károly Egyetem szintjét elérve, amihez nem jogászi furfang, hanem céltudatos anyagi és szellemi támogatás kellett volna. Ezzel szemben a CEU elüldözése után ideinvitáltuk a sanghaji Fudan Egyetemet,

amely valóban éppen a legjobb 100 között áll,⁸ de jó egy éve a saját (kínai!) hallgatói tiltakoztak az ellen, hogy „*lecserélik a szabad gondolkodás és a demokratikus vezetés kifejezéseket klasszikus államszocialista fogalmakra és a Kínai Kommunista Párt irányításának hangsúlyozására*”.⁹ Mindehhez 821 millióért székhelyet is vásároltunk nekik.¹⁰

Ne gondoljuk, hogy a Fudan a hazai hallgatókra veti ki a hálóját.¹¹ Bizonyára a régióban akar fizető diákokat találni, a tervek szerint 5-6 ezret és ehhez kb. 500 oktatót biztosít, akik más egyetemeken is megjelenhetnek, s ez magyarázza az Ftv. máskülönben érthetetlen friss módosítását, amely szerint „*az állandó oktatói, kutatói karba a felsőoktatási intézmény alaptevékenységének ellátásához szükséges azon oktatók és kutatók is beszámíthatók, akiket külföldi munkáltató – harmadik személlyel kötött megállapodás alapján – Magyarország területén olyan munkaviszonyban foglalkoztat, amelyre a munka törvénykönyvének hatálya nem terjed ki*”.¹²

A mi felsőoktatási politikánk a bíró okos lányának a receptjét követi: ad is magánegyetemet, meg nem is, elzavar külföldi egyetemet, meg hoz is, ad is az új tulajdonosoknak autonómiát, meg el is veszi az egyetemektől. Jó lenne már egy újabb mesét írni...

1 <https://www.v-dem.net/en/publications/users-working-papers/>

2 https://www.gppi.net/media/KinzelbachEtAl_2020_Free_Universities.pdf

3 <https://www.valaszonline.hu/2020/12/15/pazmaneum-maroth-makovecz-campus-elemzes/>

4 <https://darvasbela.atlatszo.hu/2021/01/07/a-megaegyetem-csudakuratoriuma-szappan-operita-no2/>

5 <https://www.sggw.pl/en/>

6 <https://kormany.hu/hirek/az-egeszsegugyi-strukturavaltas-alapelvei>

7 Közbesz.tv. 5.§ (3) szerint: „E törvény alapján közbeszerzési eljárás lefolytatására kötelezettek: (...) a) a minisztérium, b) a Kormány által kijelölt központi beszerző szerv, c) az állam, minden költségvetési szerv, a közalapítvány, a helyi önkormányzat, a helyi és országos nemzetiségi önkormányzat, a helyi és nemzetiségi önkormányzatok társulása, a területfejlesztési önkormányzati társulás, a térségi fejlesztési tanács, (...) e) az a jogképes szervezet, amelyet nem ipari vagy kereskedelmi jellegű, kifejezetten közérdekű tevékenység folytatása céljából hoznak létre, vagy amely bármilyen mértékben ilyen tevékenységet lát el, feltéve, hogy e szervezet felett az a)-e) pontban meghatározott egy vagy több szervezet, az Országgyűlés vagy a Kormány közvetlenül vagy közvetetten meghatározó befolyást képes gyakorolni vagy működését többségi részben egy vagy több ilyen szervezet (testület) finanszírozza.”

8 <http://www.shanghairanking.com/ARWU2020.html>

9

<https://444.hu/2019/12/19/a-budapesti-kampuszt-nyito-kinai-egyetemen-tuntettek-a-diakok-mert-a-szabad-gondolkodas-helyett-a-partideologia-kerult-az-okiratukba>

10 <https://444.hu/2021/01/01/800-millios-epuletet-vehet-meg-az-allam-a-kinai-fudan-egyetem-szamara>

11

<https://www.szabadeuropa.hu/a/magyarorsz%C3%A1gra-telep%C3%BCI%C5%91-k%C3%ADnai-egyetem-h-oznak-vagy-visznek-fundan-budapest-campus/30856101.html>

12 Ftv. §7, (3).